

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

Формування комунікативної компетентності молодших школярів на
уроках математики засобами інтерактивних методик

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття рівня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 211М групи

Спеціальності: 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної програми

Початково освіта

Петухова Тетяна Сергіївна

Керівник: кандидатка педагогічних наук,
доцентка Раєвська І. М.

Рецензент: старший вчитель,

методист Херсонської гімназії №1

Херсонської міської ради Вовченко Л. П.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності в молодших школярів	7
1.1. Наукові погляди у становленні поняття «комунікація» та «комунікативна компетентність».....	7
1.2. Розвиток комунікативної компетентності молодших школярів на уроках математики в умовах впровадження Концепції Нової української школи.....	12
1.3. Взаємозв'язок комунікативної компетентності та інтерактивних методів навчання в освітньому процесі.....	16
РОЗДІЛ 2. Методика формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання у молодших школярів на уроках математики	23
2.1. Аналіз стану сформованості у молодших школярів комунікативної компетентності	23
2.2. Комплекс вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання.....	32
2.3. Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів.....	41
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	55
Додаток А.....	55
Додаток Б.....	56

ВСТУП

Актуальність. Сучасне суспільство постійно оновлює запити до переліку якостей фахівців, прагне навчати конкурентоспроможних особистостей, які зможуть зайняти своє місце відповідно до рівня розвитку тих чи інших навичок. Актуальності не втрачають комунікативні навички, які сприяють налагодженню контактів, зв'язків з людьми, клієнтами, колегами. Ситуації спілкування за будь-яких умов та обставин демонструють стан сформованості таких навичок та позиціонують рівень професіоналізму, розвитку, обізнаності особистості, визначають її місце в суспільстві. Становлення комунікативних умінь та навичок на суспільному рівні для кожної людини починається з початкової школи. Злагоджена педагогічна комунікація сприяє всебічному розвитку кожного учня, дає можливість реалізувати свої здібності, вміння та навички. Акценти під час побудови освітнього процесу на комунікативних вміннях та навичках, впливають на подальшу взаємодію, становлення особистості, реалізацію її в соціумі. Процес комунікації займає особливе місце під час оволодіння новими знаннями та впливає на закріплення раніше отриманих знань. Розуміння ролі комунікації в освітньому процесі привело до становлення комунікативної компетентності яка є однією з провідних базових характеристик особистості, що формується на етапі молодшого шкільного віку.

Проблема розвитку комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку не є новою. Вона досліджувалася такими науковцями як Л. Виготський, Г. Леушина, О. Лурія, Т. Піроженко, С. Рубінштейн, І. Синиця, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Шахнарович, М. Кочерган, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Щерба.

Розвитку комунікативної компетентності молодшого школяра сприяють інтерактивні методи навчання, які активізують навчально-пізнавальну діяльність учнів. Інтерактивні методи вчать аналізувати нову інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу, самостійно знаходити можливі ресурси для вирішення проблем, виробляти стратегію досягнення цілей та планувати конкретні дії, формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати.

Теорія та практика інтерактивного навчання, впровадження інтерактивних технологій представлена у наукових працях К. Баханова, Г. Волошиної, Н. Коломієць, О. Комар, О. Пометун, І. Луцик, О. Пехоти, Л. Пироженко.

Активне впровадження в педагогічну діяльність інтерактивних методів навчання і новітніх технологій не лише урізноманітнюють освітній процес, а й сприяють розвитку комунікативної компетентності молодших школярів. Тому темою нашого дослідження є: «Формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках математики засобами інтерактивних методик».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету: «Технології підготовки конкурентоспроможного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах євроінтеграції».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності у молодших школярів інтерактивними методами навчання на уроках математики.

Завдання дослідження:

1. Вивчити рівень розкриття понять «комунікація» та «комунікативна компетентність» в педагогічній літературі.

2. Визначити критерії та показники сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів на уроках математики та охарактеризувати рівні сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів.

3. Обґрунтувати вплив інтерактивних методів навчання на формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках математики.

4. Виділити педагогічні умови та розробити комплекс вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами під час уроків математики в початковій школі.

5. Перевірити ефективність запропонованого комплексу вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання на уроках математики.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Теоретичну основу дослідження становлять психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування комунікативної компетентності в учнів початкової школи.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз основних понять, їх синтез, систематизація, узагальнення матеріалу стосовно обраної теми.

2. Емпіричні: діагностичні вправи, спостереження, бесіда.

3. Методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу даних.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження магістерської роботи полягає у розкритті змісту понять

«комунікація» та «комунікативна компетентність». Розроблено критерії, показники та рівні сформованості у дітей молодшого шкільного віку комунікативної компетентності, розроблено та визначено ефективність запропонованого комплексу вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами під час уроків математики в початковій школі, визначено вплив використання інтерактивних методів навчання на розвиток комунікативної компетентності молодших школярів в умовах їх використання на уроках математики в початковій школі.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження були оприлюднені на конференції I Міжнародна науково-практична конференція «New ways of creating scientific ideas for implementation», 18-20 вересня 2023 р., Варна, Болгарія (Педагогіка) та висвітлені у статті «Формування комунікативної компетентності в молодших школярів на уроках математики» [25], за результатами якої був отриманий сертифікат учасника (див. дод. А). Результати дослідження були розглянуті на науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» 7-8 листопада 2023 р., Україна та висвітлені у статті «Діагностика рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачів 2 класу на уроках математики» [24], за результатами якої був отриманий сертифікат учасника (див. дод. Б).

Структура й обсяг магістерської роботи: робота складається із вступу, двох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 56 сторінок, з них – 48 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності в молодших школярів

1.1. Наукові погляди у становленні поняття «комунікація» та «комунікативна компетентність»

Поняття «комунікація» вважається відносно новим, адже його в науковій літературі почали вживати лише у ХХ столітті. Проте ще в часи розвитку філософських думок були зроблені вагомі внески у дослідження проблемних питань, пов'язаних з комунікативною компетентністю. Як приклад можна розглянути схему спілкування Аристотеля, який виокремив три ключових елементи: мова, адресат та мовець. Платон одним із перших хто акцентував увагу на способах обміну інформацією, а саме: писемності та мові, виділяючи при цьому друге, зазначавши, що мова є «процесом спілкування з мудрими».

Плутарх поділяв думку, щодо комунікативних якостей як важливих складових у специфіці роботи державного діяча. Зазначав, що головне, щоб мова перед народом була не порожня, а старанно обдумана, тоді мовець буде убезпечений від невдач. Сократ через постановку навідних запитань звертався до методу відшукування істини, якому потім дали назву «метод сократичної бесіди», в якому немає учнів та вчителів, відсутня конкуренція, а в ролі судді виступає безперервний потік думок.

Мовлення людини – це перший показник, який свідчить про її обізнаність, ерудицію, начитаність, рівень розвитку комунікативних умінь [18].

На основі аналізу психологічної, педагогічної та філософської літератури, можна дійти висновку, що досить часто поняття «спілкування» та «комунікація» займають значні місця у багатьох науках, в результаті семантичної схожості часто ототожнюються.

Спілкування як процес мовленнєвої взаємодії можливе лише між людьми або за участю певної групи осіб. А зв'язок між системами неживої та живої природи передбачає комунікація, за рахунок якої забезпечується обмін інформацією. Проте, у випадку з комунікацією, якщо під час самого акту йдеться лише про односторонній зв'язок – передача інформації відбувається за рахунок одного комуніканта іншому, то у випадку спілкування присутній зворотній зв'язок.

Під комунікацією часто мають на увазі дію в основі якої лежить кодування ідей та почуттів у вигляді повідомлення, які потім, користуючись певним каналом одержувач може отримати.

Комунікація постає як своєрідне змістове наповнення у взаємодії між учасниками початкового процесу, адже передбачає налагодження певних відносин з іншими учасниками комунікації та передбачає їх об'єднання під час спільної комунікативної діяльності [30, 13]. Враховуючи це, термін «комунікативна взаємодія» використовують як обумовлені мовленнєві дії, які сприяють гармонійному розвитку особистості, забезпечують обмін інформацією [38].

При організації ефективного процесу комунікації суб'єкти мають користуватися комунікативними навичками, тобто характерною системою знань, вмінь, навичок та технік, кінцевим результатом яких є оволодіння комунікативною компетентністю.

Поняття компетентність вчені розкривають по-різному. Н. Бібік розкриває компетентність як інтегрований результат навчання, набутий особистістю [1].

Л. Дибкова представляє компетентність як сукупність взаємопов'язаних компонентів, які ще називають «компетенціями» [10].

В. Луначек розкриває поняття «компетентність» як спроможність кваліфіковано виконувати роботу/завдання, провадити діяльність [20].

Різноманітність поглядів на тлумачення поняття «компетентність» ставить на меті розмежувати поняття «компетенція» та «компетентність».

На думку А. Тупчій, поняття «компетентність» та «компетенція» взаємозумовлені та тісно пов'язані» [36].

Компетентність – це система морального, психологічного, інтелектуального та функціонального станів людини, що відображають рівень оволодіння знаннями, навичками, досвідом, інформаційної та іншими характерними властивостями конкретної сфери діяльності [3]. Компетентність розуміють як обізнаність, поінформованість, авторитетність у якій-небудь галузі, практичну готовність діяти в певній галузі [5].

Компетенцію людини С. Вудраф розглядає через досягнення нею головних задач визначеної роботи. Також поняття «компетентність» вміщує особистісні характеристики, які дозволяють функціонувати в межах своєї компетенції [39].

На основі суспільних запитів відбулося становлення комунікативної компетентності.

Етапи вивчення комунікативної компетентності у вітчизняній практиці за Л. Бірюком:

- передкомунікативний період (60-80-ті рр. ХХ ст.);
- комунікативний період (80-ті рр. ХХ ст. – 200 рр.);

- період комунікативно-компетентісного підходу (2000 р.-по сьогодні) [2].

Основу комунікативної компетентності становлять культурні знання, цінності, норми і правила, якими в процесі спілкування користуються індивіди. До таких відносять: правила етикету під час спілкування, правила узгодженої взаємодії у ситуаціях спілкування а також вміння себе презентувати через врахування та використання правил самопрезентації, через комплексне застосування яких суб'єкт реалізує себе в процесі соціальної взаємодії. Водночас це психологічний засіб спілкування, вироблений конкретно людиною в міжособистісних відносинах, що забезпечує його зв'язок із суспільством.

Сучасний стан розвитку поняття «комунікативна компетентність» демонструє поняття з різних аспектів і поглядів, але відзначає особливе місце внутрішніх ресурсів особистості, на яких базується побудова ефективної комунікативної діяльності під час ситуацій міжособистісної комунікативної взаємодії.

В деяких наукових працях комунікативна компетентність ототожнюється із поняттям «взаємодія», «мовна компетентність» та пояснюється як готовність до взаємодії з іншими, яка базується на комунікативних знаннях, уміннях та навичках під час побутового або професійного спілкування [31].

Взаємодія, на думку А. Бойко, виступає інтеграційним чинником між причиною та наслідком одночасного зворотного впливу, який впливає на траєкторію руху розвитку суб'єктів [4].

Одним із різновидів взаємодії є навчальна взаємодія, яку К. Петрик розглядає як особливу форму зв'язку між учасниками освітнього процесу, яка сприяє співпраці, гармонізації в особистісних контактах, результатом якої є поведінкові зміни, урізноманітнення діяльності, установок, відносин [23].

Слід розмежовувати дані поняття, так само як і з поняттями мовної та комунікативної компетентності. Мовна компетентність – це певна сукупність досвіду мовної діяльності, знань, умінь, навичок, що враховують специфіку ситуацій та регулюють мову її направленість, відповідність ситуації спілкування [22].

М. Заброцький розуміє комунікативну компетентність як інтегровану якість особистості, яка передбачає вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування під час різних ситуацій [13]. Таку точку зору підтримує Т. Вольфовська, яка розглядає комунікативну компетентність як сформованість особистісного мовленнєвого досвіду, який допомагає в майбутньому успішно адаптуватися та реалізуватися в сучасному суспільстві [6]. Н. Хлістунова визначає комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь та навичок, які дають можливість налагоджувати ефективне спілкування [38].

Також цікавою є думка С. Пермінової, яка вважає, що для оволодіння комунікативною компетентністю необхідно розвивати вміння досягати поставлених цілей, взаємодіяти в сформованих парах або групах [21].

Постійні прагнення до вдосконалення відображаються на розвитку ключових та предметних компетентностей. Соціологія ставить в один ряд комунікативну компетентність, освітні та професійні характеристики [37].

Д. Демченко вважає, що ключові компетентності об'єднують в своїй структурі компоненти галузевих компетентностей, якій пов'язані між собою відношеннями та зв'язками [8].

Комунікативна компетентність містить складові, які кожен з науковців визначає по-різному. Це підтверджує думка, що на вираження власних думок в грамотній логічній словесній формі впливають комунікативні якості мовлення такі як виразність, правильність, якість,

стислість, точність, доцільність. Ці компоненти створюють гармонію думки і слова [17].

Важливий науковий внесок робить підхід за яким комунікативна компетентність формується на трьох рівнях: соціонормативному (вміщує мовленнєві норми та правила, вимоги до культури мовлення), сигніфікаційному (вміщує систему нормативних приписів і символів, для використання у процесі спілкування), акціональному (вміщує прагнення до комунікативної взаємодії, досягнення мети) [26]. Також існує думка, що комунікативна компетентність складається з трьох основних аспектів: когнітивного (знання засобів і способів здійснення комунікативної діяльності); інтерактивного (забезпечує обмін інформацією між співрозмовниками); перцептивного (знання норм й особливостей взаємодії) [19].

I. Зязюн зазначає, що у процесі педагогічного спілкування налагоджується комунікативна взаємодія між учасниками освітнього процесу, з метою забезпечення сприятливої психологічної атмосфери в колективі, оптимізації відносин [14].

Аналізуючи погляди різних вчених на пояснення поняття «комунікативна компетентність» ми виокремили таке збірне тлумачення: комунікативна компетентність — це об'єднане особистісне утворення, яке поєднує в собі теоретичну та практичну здатність особистості здійснювати комунікації, використовувати під час спілкування знання мови, підтримувати взаємодії з оточуючими людьми, самореалізуватися в ситуаціях спілкування.

1.2. Розвиток комунікативної компетентності молодших школярів на уроках математики в умовах впровадження Концепції Нової української школи

На основі Концепції Нової української школи (НУШ) відбувається побудова сучасного освітнього процесу в початковій школі. Концепція висуває нові суспільні вимоги до формування важливих якостей кожної особистості. Місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості учня відповідно до його вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в нього необхідних життєвих і соціальних навичок, ключових і предметних компетентностей, які забезпечують готовність молодшого школяра до продовження навчання та життя у сучасному суспільстві.

Концептуальні засади НУШ відображені в Державному стандарті початкової освіти стали основою становлення ключових та предметних компетентностей у молодших школярів під час освітнього процесу.

Як стверджують С. Скворцова і О. Онопрієнко, впровадження в сучасній методиці початкової освіти компетентнісного підходу прокладає шлях до забезпечення якості освіти і пов'язує процеси оволодіння знаннями, вміннями, навичками з практичною спрямованістю освітнього процесу [32].

Впровадження компетентнісного підходу у освітній процес передбачає реформи в освіті за перерахованими основними напрямками:

- становлення та запровадження коректив стосовно мети та цілей навчання;
- поліпшення змісту навчання;
- модернізація у навчально-методичному забезпеченні для покращення освітнього процесу (розробка нових посібників, підручників, дидактичного матеріалу, забезпечення для мультимедійних засобів тощо);
- підбір дієвих прийомів та методів навчання, що позначаються на формах організації навчальної діяльності;
- забезпечення фахівців своєї справи, готових до реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі.

Ключові компетентності побудовані на таких вміннях, як висловлювати власну думку усно і письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, читання з розумінням, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння приймати рішення, керувати емоціями, оцінювати ризики, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами [9].

У процесі формування ключових компетентностей закладається основа становлення предметних компетентностей .

Для формування в молодших школярів комунікативної компетенції слід розвивати бажання та готовність до контактів, взаємодії та спілкування з оточуючими людьми.

Важливою складовою для реалізації на уроках математики компетентісного підходу є підбір ефективних прийомів, методів та форм організації навчальної діяльності, адже мета навчання математики полягає в різнобічному розвитку особистості молодшого школяра та його світоглядних орієнтирах засобами математичної діяльності, формування математичної та інших ключових компетентностей важливих для продовження навчання [34].

Метою математичної освітньої галузі Стандарт визначає «розвиток математичного мислення школяра, здатностей розуміти й оцінювати математичні факти й закономірності, робити усвідомлений вибір, розпізнавати в повсякденному житті проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, моделювати процеси та ситуації для вирішення проблем» [35].

Математична компетентність – здатність особистості знаходити математику в реальному житті, будувати математичні моделі різних процесів, об'єктів, явищ навколишнього світу, користуватися досвідом математичної діяльності у процесі виконання практично зорієнтованих та навчально-пізнавальних завдань.

У процесі аналізу літератури нами було виокремлено певний алгоритм формування ключових та предметних компетентностей у молодших школярів, а саме необхідно поступово:

- демонструвати зв'язок навчання із життям;
- проводити моніторинг та корекцію під час процесу розвитку особистості через діагностику, виховання і самовиховання;
- формувати вміння користуватися здобутими знаннями й особистим досвідом для розв'язання життєвих ситуацій;
- мотивувати та заохочувати до вивчення актуальної теми;
- формувати систему знань отриману через подолання проблемних ситуацій, а також через аналіз та узагальнення вивченого матеріалу;
- формувати особисту відповідальність за оволодіння необхідним рівнем знань.

У процесі вивчення математики в початковій школі молодші школярі роблять акцент на досягненні такого переліку результатів навчання:

- визначення проблем у досліджуваних ситуаціях, які можна розв'язувати за допомогою застосування математичних методів;
- моделювання процесів та ситуацій, розробка стратегій (планів) дій з метою розв'язування різноманітних задач;
- критична оцінка даних, процесів та результатів під час розв'язання практичних та навчальних задач;
- застосування досвіду математичної діяльності з метою пізнання навколишнього світу.

У процесі формування комунікативної компетентності на уроках математики доцільно залучати різні форми роботи такі як:

- акцентування уваги учнів на правильній вимові та усвідомленні значення математичних термінів;
- залучати учнів до пояснення своїх дій і звертати увагу на зв'язність мовлення;
- застосовувати моніторинг у вигляді опитування та взаємоперевірки з подальшими коментарями;
- побудова чіткої та зрозумілої групової роботи;
- проведення нестандартних уроків.

З метою формування комунікативної компетентності дієвою формою є проведення нестандартних уроків, це можуть бути: урок-аукціон, урок-екскурсія, урок-ділова гра, урок-змагання, урок-концерт, урок-КВК, урок-залік, театралізований урок, урок-конкурс, урок-фантазія тощо. Такі нестандартні форми проведення уроків можуть містити комунікативні творчі завдання, які сприяють розвитку та становленню комунікативної компетентності.

1.3. Взаємозв'язок комунікативної компетентності та інтерактивних методів навчання в освітньому процесі

Реалізація особистісно орієнтованого та компетентісного підходів до навчання в початковій школі була спричинена переходом від традиційної до інноваційної парадигми освіти [16].

Вимогою компетентісно орієнтованого навчання є використання методів, які розраховані на активну діяльність здобувачів. До таких належать:

- проблемні (учень знаходить проблему і шляхи її вирішення);
- інтерактивні (залучення до взаємодії всіх учнів, у процесі якої кожен робить внесок у загальну діяльність, відчуває користь та вагомість власного внеску);

- продуктивні (здобутий досвід на основі мовного матеріалу реалізується в майбутній мовленнєвій практиці);
- частково-пошукові або евристичні (під час розв'язання пізнавальних завдань учень здобуває та розширює власні знання).

Комунікативна діяльність для ефективного здійснення потребує наявності властивих комунікативних умінь, які формують комунікативну компетентність особистості [33].

Школа підвищує рівень вимог до мовлення учнів. Відповідь на уроці має бути виразною, конкретною, чіткою, стислою та грамотно побудованою. Учень мусить слідкувати за власним мовленням та вміло його організувати, щоб вміти будувати стосунки з однолітками, вчителями та іншими учасниками освітнього процесу.

Для молодших школярів процес організації мовленнєвої поведінки є достатньо складним, що негативно позначається на спілкуванні з оточенням. Причина полягає в тому, що характерним для дітей цього віку є недостатня сформованість соціально-комунікативних навичок та структурних компонентів спілкування.

Психологи зазначають, що розвиток розумових можливостей молодшого школяря залежить від пізнавальних потреб, тому перед вчителями початкових класів постає завдання посилення роботи з розвитку творчих та пізнавальних можливостей здобувачів [11].

Акценти на постійній організації пізнавальної діяльності та проблемних ситуацій в освітній діяльності забезпечує інтерактивне спілкування на уроці, яке характеризується обміном думками, почуттями, ідеями, умінням мислити творчо та критично.

Поняття інтерактивний за своїм походженням - від англійського interact - розуміється як перебування у взаємодії. Інтерактивне навчання наголошує на організації навчального процесу таким чином, щоб всі учні були задіяні в колективній взаємодії під час процесу пізнання, а також рефлексували і мали розуміння та усвідомлення власних знань, умінь і

думок. До інтерактивних методів та форм відносять ті, що спонукають учнів до активної практичної та мисленнєвої діяльності під час оволодіння навчальним матеріалом.

Інтерактивність розуміють як процес взаємодії, обміну знаннями, думками, емоціями, чергування їх від одного до іншого [28].

В «Енциклопедії освіти» за редакцією В. Кременя інтерактивне навчання розглядається як міжособистісна та педагогічна взаємодія, що побудована на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризується готовністю суб'єктів до взаємодії, взаємоповаги, взаєморозуміння в освітньому процесі під час спільної діяльності [12].

У процесі інтерактивного навчання молодші школярі вчаться конструктивно мислити, самостійно приймати рішення, бути демократичними та толерантними по відношенню один до одного та інших людей.

Таке навчання виступає різновидом активної освітньої діяльності та сприяє оволодінню учнями всіма рівнями пізнання, адже розвиває вміння розмірковувати, розв'язувати проблеми, мислити критично.

Інтерактивне навчання налаштоване на:

- організацію умов, в яких учень матиме змогу відчувати власну успішність в різних діях, вести вільне спілкуватися з однокласниками;
- формування здатності аналітичного та критичного мислення в учнів початкової школи;
- отримання та засвоєння знань через забезпечення можливостей для пошуку і відкриття нового не в готовому вигляді, а в результаті дослідницької діяльності;
- залучення дітей до виявлення, побудови та закріплення, як колективного так і самостійного нового знання;
- залучення здобувачів до активної самостійної та колективної спеціально організованої пізнавальної діяльності;

- мотивацію учнів до демонстрації здібностей самостійного вирішення проблем, повідомлення власних думок та рефлексії;
- побудову активного процесу засвоєння знань і вмінь із застосуванням інтерактивних прийомів;
- формування усвідомлення власної індивідуальності та самостійності;
- здійснення навчання на основі життєвих ситуацій, реалізацій теоретичної послідовності дій на практиці та в просторі, який слугує варіативною складовою під час розгляду ситуацій вирішення життєвих проблем.

Інтерактивне навчання має свої переваги, такі як:

1. Формування вмінь робити висновки, аналізувати, синтезувати, узагальнювати.
2. Розвиток навичок ораторського мистецтва.
3. Розвиток навичок культури спілкування (вміння вести діалог, дискутувати, обговорювати, конструктивно критикувати).
4. Формування вміння знаходити спільну мову, приймати спільні рішення [27].

Важливою умовою позитивної взаємодії вчителя та учнів – взаємна «схильність» до спілкування [30]. Методи інтерактивного навчання вважаються найбільш ефективними, вони відкривають широкий простір для самореалізації та становлення особистості молодшого школяра під час навчання [30].

Вони розраховані на взаємодію учнів не лише з вчителем, а й між собою. Роль вчителя полягає в направленні діяльності учнів під час інтерактивних занять задля досягнення визначених цілей та завдань уроку. У процесі організації освітнього процесу молодші школярі навчаються узгоджувати та приймати обґрунтовані рішення, вільно володіти та використовувати мову з метою спілкування з іншими людьми, бути демократичними, критично мислити.

За допомогою інтерактивних методів вдається створювати навчальний простір, в якому теорія і практика сприймаються одночасно. Учні мають змогу розвивати світогляд, зв'язне мовлення, логічне мислення, виявляти і реалізувати власні можливості, формувати критичне мислення [7].

Вчені та практики успішно доводили, що під час застосування інтерактивних форм та методів відбувається мотивація інтересу до навчання та навчально-пізнавальної діяльності, розвиток здатності мислити критично, розвиток креативності та самостійності, формуються організаторські і комунікативні здібності, зростає впевненість у власних силах, закріплюється почуття успішності.

Організація комфортних умов для застосування інтерактивних форм навчання враховує побудову моделі життєвих ситуацій, рольових ігор та методів, які дають змогу створювати ситуації ризику, пошуку, сумніву, переконання, співпереживання, суперечностей, задоволення, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв'язування проблем. Передусім таке навчання характеризується зміною сутності ролі та функцій вчителя. Учитель перестає бути в процесі інтерактивного навчання єдиним носієм певної суми знань та інформації, замість того він виконуючи роль проектувальника і консультанта, постійно мотивує учнів до самостійної творчої роботи. Окрім того, організація та розвиток спілкування передбаченого інтерактивною діяльністю сприяє взаємодії, взаєморозумінню, спільному вирішенню важливих для всіх учасників завдань.

В процесі групової та парної взаємодії важливу роль відіграє склад та динамічність утворених груп, який постійно змінюється, що позитивно позначається на взаєминах та мікрокліматі. Завдяки дискутуванню з вчителем та між собою та при відстоюванні власної думки та позиції молодші школярі покращують власні навички роботи в колективі. Від пасивної позиції споглядання вони переходять до розряду

активних учасників навчального процесу, так як самостійно знаходять істину, бажають досягти відчуття самовираження. Навіть помилково прийняті рішення слугують мотивацією до повторної діяльності, впливають на зацікавленість до здобуття нових знань, розвивають пошукові вміння.

Колективна робота у сформованих парах чи групах дає змогу учням активізувати власне діалогічне мовлення, де кожен виступає рівноправним учасником та реалізує власні здібності до висловлення власних думок, їх відстоювання, обговорення з іншими. Розгляд та розв'язування різних життєвих ситуацій та проблем може здійснюватися у формі дискусії, гри, дебатів, розподілу ролей, взаємного консультування тощо. Демонструючи власну роботу, молодші школярі не лише користуються власним досвідом та знаннями, а й вчаться чітко та правильно формулювати та висловлювати власні думки.

Робота в парах вважається найпростішою формою інтерактивної взаємодії, яка залучає учнів до роботи та взаємодії у малих і великих групах, а також вчить кожного учасника співпрацювати, висловлювати власну думку та уважно слухати. Молодшим школярам також імпонує метод «2 – 4 – всі разом», адже такий інтерактив дає змогу та простір для обміну думками, роздумів, прийняття єдиного вірного рішення. У класі із незначною наповнюваністю учнів можна дуже часто практикувати таку роботу в динамічних парах.

Методи кооперативного навчання такі як ротаційні трійки, робота в парах, робота в малих групах, «Акваріум», «Коло ідей», «Синтез думок», «Карусель» спрямовані на розвиток навичок взаєморозуміння та спілкування в парі або групі, розвивають критичне мислення, вміння висловлюватись, переконувати, вести дискусію у процесі різної усної діяльності на уроці та під час обговорення нового матеріалу [15].

Інтерактивні методи спрямовані на опрацювання дискусійних питань дають змогу продемонструвати власну позицію, формують

вміння відстоювати власну думку, дискутувати, позитивно впливають на розвиток критичного мислення. [15].

Інтерактивні методи на уроках можуть бути представлені у вигляді вправ, завдань, технологій з яким ознайомлюються та працюють учні.

Використання інтерактивних технологій у навчальному процесі впливає на розвиток таких умінь молодших школярів:

- аналізувати представлену під час навчання інформацію, підходити творчо до її засвоєння, під час розгляду навчальних матеріалів, що в результаті сприяє усвідомленому засвоєнню знань;
- формулювати, обґрунтовувати, висловлювати власну думку, а також доводити та аргументувати власну позицію;
- уважно слухати свого співрозмовника та рахуватися з альтернативною думкою;
- обдумувати варіанти та приймати правильні рішення;
- орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях;
- будувати злагоджені стосунки в парі або групі, вирішувати конфліктні ситуації, прагнути діалогу;
- проявляти ініціативу в творчих завданнях;
- виконувати різні види проєктів.

Зацікавлені в покращенні мовленнєвих навичок учнів педагоги, мають урізноманітнювати діяльність на уроці різними видами робіт, креативно організовувати процес навчання з метою зацікавлення учнів. Тоді молодші школярі стають не лише пасивними об'єктами сприймання матеріалу, спостерігачами, а й рівноправними активними учасниками творчого процесу, його дослідниками, шукачами, авторами. З цією метою застосовують таке розмаїття форм роботи: міні-проєкти, ігри, інтерв'ю, рольові ігри та імітації, драматичні вистави, метод «Прес», «Мозковий штурм», «Займи позицію».

РОЗДІЛ 2. Методика формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання у молодших школярів на уроках математики

2.1. Аналіз стану сформованості у молодших школярів комунікативної компетентності

З метою вивчення рівня сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів, нами був проведений констатувальний експеримент.

Метою нашого констатувального етапу дослідження стала організація діагностики за визначеними методиками для виявлення рівнів сформованості комунікативної компетентності молодших школярів на уроках математики.

Для досягнення поставленої мети перед нами постало питання розв'язання таких завдань:

- визначити показники та критерії сформованості комунікативної компетентності в учнів 2 класу;

- на основі визначених показників та критеріїв проаналізувати стан та рівень сформованості комунікативної компетентності в учнів 2 класу.

З метою аналізу, виявлення та характеристики рівнів сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів, нами було використано метод спостереження за комунікативною діяльністю учнів двох других класів на уроках математики. У якості допоміжного методу ми використовували бесіду, в якій запитання

спонукали учнів до надання відповіді та розкривали здатність молодих школярів будувати ґрунтовні відповіді на запитання та розкривати власні думки.

В експерименті було задіяно 2 других класи, в яких у контрольному класі було 21 досліджуваних молодших школяра, а в експериментальному – 23.

Визначення критеріїв та показників є необхідним завданням нашого дослідження. Для виконання такого завдання нами було розглянуто теоретичні погляди на комунікативну компетентність та її складові.

Комунікативна компетентність виступає системою внутрішніх ресурсів, на основі яких відбувається процес побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Комунікативна компетентність містить складові, які адаптуються до специфіки та завдань кожного з навчальних предметів. За допомогою аналізу літератури з даної проблеми нами було визначено критерії та показники комунікативної компетентності здобувачів 2 класу на уроках математики (див. табл.2.1).

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів на уроках математики

Критерії	Показники
Комунікабельність	прояв ініціативи до встановлення контактів з вчителем та учнями; правильно та чітко давати відповіді на запитання, висловлюючи закінчену думку; здатність налагоджувати та підтримувати контакти з однокласниками та вчителем
Оволодіння	володіння математичною термінологією та

<p>математичним мовленням</p>	<p>оперування нею; побудова істинних висловлювань; доцільне використання логічних сполучників; формулювання означення чи математичного твердження; точно, логічно, чітко, лаконічно висловлювати думки; правильне вживання термінів; повнота у формулюванні висновків; грамотне висловлення власних думок; правильне відмінювання та узгодження числівників; правильне вживанні відмінків при побудові висловлювань</p>
<p>Здатність взаємодіяти під час парної та групової роботи</p>	<p>взаємодія всіх учасників у сформованій групі/парі; дискутування з врахуванням думок всіх учасників; пояснення та обґрунтування іншим учасникам вчасних припущень, умовиводів; конструктивна критика думок інших учасників; обмін інформацією між учасниками</p>

З метою вивчення рівня оволодіння комунікативною компетентністю молодшими школярами, ми провели спеціально організоване спостереження за учнями двох других класів під час проведення уроків математики, деталі та важливі моменти були зафіксовані та відмічені нами на спеціальних бланках під час наступних етапів уроку: організаційного моменту (вступної частини), мотивації навчально-пізнавальної діяльності, актуалізації опорних знань і способів дії, формування нових знань і способів дії, закріплення нового матеріалу, рефлексії.

Мета спостереження: визначити рівень сформованості комунікативної компетентності в учнів двох других класів.

Об'єкт спостереження: учні двох других класів.

Суб'єкт: експериментатор.

Предмет спостереження: комунікативна діяльність молодших школярів.

Вид спостереження: періодичне, ситуативне, спеціально організоване, зовнішнє.

Форма фіксації результатів спостереження: внесення даних та моментів спостереження до спеціальних бланків.

Вище перераховані критерії та показники враховувалися під час спостереження та слугували орієнтирами у визначенні рівнів сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів.

Спостереження за роботою учнів на уроках математики в двох других класах дало змогу прослідкувати за їх мовленнєвою діяльністю, а саме з'ясувати як молодші школярі володіють математичним мовленням, проявляють ініціативу в спілкуванні та обговоренні, відстоюють свою точку зору, будують чітке, грамотне, зв'язне, усвідомлене висловлювання, орієнтуються в поняттях та ситуаціях спілкування. На основі запропонованих етапів уроків математики ми спостерігали взаємодію учнів з однокласниками під час надання відповіді та дискутування стосовно шляхів вирішення математичних задач та завдань, та звертали увагу на комунікацію учнів з вчителем для надання відповіді та під час обґрунтування власної думки.

Першим організованим кроком у нашому дослідженні було спостереження, спрямоване на виявлення рівня комунікативною взаємодії на організаційному етапі уроку.

З метою вивчення сформованості та прояву комунікативної взаємодії на етапі організаційного моменту (вступної частини) нами були підібрані наступні завдання.

Завдання, спрямоване на прояв та спонукання до комунікації за допомогою невербальних засобів спілкування - «Емоційне налаштування».

Мета: з'ясувати здатність учня за допомогою невербальних засобів комунікації продемонструвати свій настрій або емоцію, яку відчуває.

Хід проведення: молодшим школярам пропонують продемонструвати, за допомогою виразу обличчя та постави тіла свій настрій або емоцію перед початком уроку.

Вивчаючи рівень сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів на етапі мотивації навчально-пізнавальної діяльності, нами для дослідження була використана вправа «Інтрига».

Мета: з'ясування стану сформованості комунікативної компетентності, під час постановки питань, в результаті відповіді на які, учень демонструє розвиток власного математичного мовлення.

Хід проведення: вчитель будує ієрархічну послідовність питань, які підводять до теми уроку та стимулюють молодших школярів до демонстрації математичного мовлення.

На етапі актуалізації опорних знань і способів дії спостереження було організоване за діяльністю під час гри «У пошуках істини».

Мета: з'ясування стану вміння будувати істинні висловлювання під час актуалізації опорних знань.

Хід проведення: вчитель користуючись загадками, ребусами, дидактичним матеріалом, різними видами наочності, запитаннями наводить думки учнів на істинні висловлювання, які складаються з вивченої раніше інформації.

Під час етапу формування нових знань і способів дії, для з'ясування сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів на уроках математики, нами було організоване спостереження за математичною розминкою у вигляді гри «Вірю – не вірю».

Мета: з'ясувати вміння будувати істинні висловлювання, точно, логічно, чітко, лаконічно висловлювати власні думки.

Хід проведення: вчитель пропонує молодшим школярам утворити істинні висловлювання на основі фрагментів інформації.

На етапі закріплення нового матеріалу нами було організовано спостереження за роботою в парах, для визначення рівня сформованості взаємодії та комунікації здобувачів освіти між собою. Парна робота була спрямована на складання задач за окресленими вимогами.

Мета: з'ясувати стан сформованості комунікативних навичок під час парної взаємодії здобувачів освіти, дослідити вміння формулювати висловлювання та задачі за поданими вимогами.

Хід проведення: вчитель ділить учнів на пари, кожній з яких пропонує на основі розібраної всім класом задачу, створити схожу на основі власних даних та продемонструвати її класу.

Під час рефлексії нами було організоване спостереження за комунікативними навичками та вміннями молодших школярів, через постановку навідних питань про результати від проведеного уроку, а саме:

- Що вам запам'яталося найбільше на уроці?
- Чи задоволені ви своєю роботою на уроці?
- Чого ви навчилися за урок?
- Як можете застосувати здобутті знання в різних життєвих ситуаціях?
- Вам сподобався урок?

Метою таких запитань є з'ясування стану сформованості комунікативних вмінь та навичок під час висловлення вражень від уроку математики.

Спостереження за математичним мовленням у процесі мовленнєвої діяльності під час уроків математики, дало змогу більше

заглибитися в процес комунікації молодших школярів та оцінити їх стан сформованості комунікативної компетентності.

Констатувальний експеримент дозволив визначити та охарактеризувати рівні сформованості комунікативної компетентності на основі розроблених та представлених вище критеріїв та показників комунікативної компетентності учнів 2 класу на уроках математики. Характеристику рівнів сформованості комунікативної компетентності можна побачити в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів.

Рівні	Характеристика рівня
Високий	Вільне володіння математичною термінологією, правильне її використання, постійне прагнення до ініціативності у встановленні контактів з вчителем та учнями, гарно розвинене математичне мовлення, влучне використання логічних сполучників, вміння будувати істинні висловлювання, вміння взаємодіяти в парах та групах, вміння формулювати математичні твердження з врахуванням правильного відмінювання та узгодження числівників, а також правильного вживання відмінків, вміння взаємодіяти в парі/групі, обмінюватися інформацією з іншими учасниками групи, дискутувати, конструктивно критикувати припущення та умовиводи інших.
Середній	Достатній рівень володіння математичною термінологією, ситуативне прагнення до ініціативності у встановленні контактів з вчителем та учнями, ситуативно влучне використання логічних

	<p>сполучників, ситуативна побудова істинних висловлювань, достатньо розвинене математичне мовлення, присутність навичок взаємодії в парах та групах, достатньо розвинене вміння формулювати математичні твердження з врахуванням правильного відмінювання та узгодження числівників, а також правильного вживання відмінків, сформованість на достатньому рівні вміння взаємодіяти в парі/групі, обмінюватися інформацією з іншими учасниками групи, дискутувати, конструктивно критикувати припущення та умовиводи інших.</p>
Низький	<p>Недостатній рівень володіння математичною термінологією, відсутність прагнення до встановлення контактів з вчителем та учнями, труднощі в побудові істинних висловлювань, труднощі з використанням логічних сполучників, недостатньо розвинене математичне мовлення, відсутність бажання працювати в групі та парній взаємодії, труднощі в формулюванні математичних тверджень з врахуванням правильного відмінювання та узгодження числівників, а також правильного вживання відмінків, недостатній рівень сформованості вміння взаємодіяти в парі/групі, обмінюватися інформацією з іншими учасниками групи, дискутувати, конструктивно критикувати припущення та умовиводи інших.</p>

Доцільно підкреслити, що під час спостереження за комунікативною діяльністю молодших школярів на уроках математики ми з'ясували, що:

- розроблені критерії та показники допомогли з'ясувати стан розвитку комунікативних вмінь та навичок молодших школярів на уроках математики;
- кожен етап уроку математики надавав можливість учням продемонструвати свій рівень оволодіння математичним мовлення, навички взаємодіяти в парі/ групі та реалізувати наявні комунікативні навички;
- молодші школярі найбільшу ініціативність до встановлення контактів з вчителем та учнями проявляли на етапі мотивації навчальної діяльності та закріплення матеріалу;
- більшість молодших школярів під час кожного з етапів продемонстрували недостатній рівень сформованості комунікативних вмінь та навичок за визначеними показниками та критеріями становлення комунікативної компетентності;
- засвоєння та закріплення знань покращується, коли молодші школярі на основі вивчених знань формують власні висловлювання, ставлячи при цьому запитання, дискутуючи, висловлюючи власну думку;
- більшість учнів продемонструвало достатній рівень володіння математичною термінологією з правильним узгодженням числівників, а також правильним вживанням відмінків;
- взаємодія в парах дозволила дослідити вміння молодших школярів дискутувати, вести діалог, обґрунтовувати власні умовиводи, конструктивно критикувати запропоновані ідеї, думки інших учасників;
- спостереження дозволило нам визначити у досліджуваних двох класів рівні сформованості комунікативної компетентності (див. табл.2.3).

Таблиця 2.3

Рівні сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів на уроках математики

Рівень	Експериментальний клас		Контрольний клас	
	Кількість учнів	Відсотковий показник	Кількість учнів	Відсотковий показник
Високий	7	30%	7	33%
Середній	10	44%	9	43%
Низький	6	26%	5	24%

Отже, стан сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів знаходиться в більшості на середньому рівні, про це свідчать проведені в результаті нашого дослідження спостереження за комунікативною діяльністю молодших школярів на уроках математики. Подальшу роботу нашого дослідження направлену на підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності вбачаємо в розроблені комплексу вправ спрямованих на формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання.

2.2. Комплекс вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання

Інтерактивні методи – форма навчання, у процесі якої учні і вчитель перебувають в режимі бесіди, діалогу між собою.

Задачі, які можна реалізувати розробивши комплекс вправ спрямований формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання:

- розвиток комунікативних умінь і навичок здобувачів освіти;
- встановлення емоційного контакту під час взаємодії;

- уникнення нервового навантаження слухачів, яке сприяє чергуванню їх форм діяльності, дозволяє акцентувати увагу на ключові питання представлені теми;

- організація вміння працювати в команді, прислухаючись до думки своєї команди.

Інтерактивні методи вчать самостійному мисленню, пробуджують інтерес та мотивацію, захоплюють учасників.

Розглянемо структуру уроку математики та запропонуємо інтерактивні методи у вигляді вправ до кожного етапу уроку математики.

Основою будь-якого уроку виступають його етапи, на яких побудований процес взаємодії через різні види діяльності вчителя й учнів у процесі реалізації визначеної структури, з метою засвоєння знань, умінь і навичок. Визначені елементи можуть бути розташовані в різних комбінаціях, та бути дієвими на різних етапах, вони роблять свій внесок в загальну структуру уроку, відповідають поставленій дидактичній меті, змісту навчального матеріалу, навчальним можливостям учнів.

Молодші школярі мають можливість реалізувати свої комунікативні уміння та навички на кожному з етапів уроку математики, а саме під час:

- організаційного моменту (вступної частини);
- мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- актуалізації опорних знань і способів дії;
- формування нових знань і способів дії;
- закріплення нового матеріалу;
- рефлексії.

Кожен з перерахованих етапів уроку математики є має свої особливості, спрямованість, завдання, характеризується різними видами роботи та проміжком часу (див. табл. 2.4).

Особливості етапів уроку математики

Етап	Характеристика
Організаційний момент (вступна частина)	Має на меті забезпечувати сприятливу колективну атмосферу, покращувати психологічний стан та настрої учнів для подальшої продуктивної роботи. Саме попередня організація класу зазвичай розрахована на взаємне вітання вчителя і учнів, залучуючи різні форми мовленнєвого етикету, перевірку та підготовку робочих місць молодших школярів, організацію уваги, а також емоційне налаштування на подальший процес.
Мотивації навчально-пізнавальної діяльності	Під час цього етапу вчитель активізує пізнавальний інтерес та комунікує з учнями за допомогою нетривалих бесід, інколи дискусій, стосовно значення та місця обсягу представленої інформації та роботи, представлених на даному уроці; акцентує увагу на уважності молодших школярів та на прагненні до продуктивної праці, для виконання дій необхідних для повсякденного, а також майбутнього життя, наголошує на важливості набуття певних вмінь та навичок для виконання визначених дій.
Актуалізація опорних знань і способів дії	Наголошує на важливості не тільки «занурювати» учня до предмету вивчення, а саме «у світ чисел і математичних понять», а взагалі зосередити її увагу на попередньо

	<p>опрацьованій інформації, з метою її актуалізації. На уроках математики таку актуалізацію доцільно проводити шляхом бесід, діалогів, дискусій та через виконання зорових або математичних диктантів.</p>
<p>Формування нових знань і способів дії</p>	<p>Передбачає використання підготовчих завдань, в яких присутня схожість між вивченим та новим матеріалом, або підготовча база слугує основою для виконання нової дії.</p> <p>Далі перед учнями постає нове завдання, вирішення якого за допомогою відомого способу є неможливим, звідси виникає проблемна ситуація, в якій нові умови не відповідають наявним знанням. Розв'язування такої ситуації можливе за злагодженої колективної роботи, сприятливої атмосфери та регулюючих дій вчителя.</p> <p>Також на даному етапі уроку, відштовхуючись від пізнавальних потреб молодших школярів, з метою розвитку їх логічного мислення та підвищення рівня пізнавального інтересу до математики доречно використовувати завдання направлені на логічне навантаження.</p>
<p>Закріплення нового матеріалу</p>	<p>Має на меті розвиток вмінь використання здобутих знань на практиці, узгодження наукових понять, встановлення стійкого зв'язку між засвоєними раніше та щойно набутими знаннями. Досягають такого результату завдяки значній кількості вправ та самостійній, а також</p>

	творчій роботі учнів практичного характеру. На цьому етапі доречно застосовуються різні форми роботи: індивідуальну, групову, колективну, самостійну.
Рефлексія	Під час етапу рефлексії навчально-пізнавальної діяльності молодші школярі можуть оцінити власну діяльність, висловлювати отримані враження від уроку.

За розглянутою послідовністю етапів уроку математики в початковій школі до кожного нам вдалося підібрати такі інтерактивні методи:

- на етапі організації навчальної діяльності нами запропоновано застосування інтерактивного методу «Мікрофон», оскільки даний етап передбачає комунікацію з метою з'ясування стану учнів, їх настрою, готовності до уроку, емоцій, очікувань. В результаті відбувається формування висловлювання або фраз, з метою повідомлення молодшими школярами необхідної інформації перед наступними його етапами, для продуктивного перебігу уроку;

- на етапі мотивації навчальної діяльності нами було запропоновано використання таких інтерактивних методів як «Ток-шоу», «Ланцюжок» за допомогою яких вчитель мотивує діяльність учнів до майбутнього сприйняття нової інформації, через організовану послідовність завдань або питань, які підводять учнів до висновків про важливість вивчення, необхідної інформації для майбутнього життя;

- на етапі актуалізації опорних знань нами було запропоновано використання таких інтерактивних методів як: «Асоціативний кущ» («Асоціативна квітка»), «Коло ідей»,

завдання яких мають зосереджувати увагу на попередньо опрацьованій інформації, для подальшого опанування нової, яка потребує закріплення та повторення минулої інформації. Для полегшення такої роботи можна звернутися до асоціацій, щоб актуалізувати попередні знання, або через розмірковування над знайомою інформацією, учні висувають припущення, ідеї та думки з метою її актуалізації;

- на етапі формування нових знань нами було запропоновано використання таких інтерактивних методів на уроках математики в початковій школі: «Мозковий штурм», «Снігова куля», «Дебати», «Синтез думок», які активно залучують учнів до мозкової та комунікативної діяльності у процесі вирішення поставлених завдань та усвідомлення малознайомої інформації під час її застосування за допомогою таких інтерактивних методів;

- на етапі закріплення нових знань нами було запропоновано використання такого інтерактивного методу як «Конвеєр», за організаційною побудовою завдань якого молодші школярі реалізують свої комунікативні (за усного опрацювання) вміння до оволодіння інформацією з кінцевим результатом її закріплення;

- на етапі рефлексії нами було розглянуто доречність застосування таких інтерактивних методів як: «Незакінчене речення», «Сенкан», які стимулюють учнів до висловлення власних вражень від уроку та власної діяльності на уроці, а також виокремлення ключових моментів з опрацьованої теми.

Підібрані інтерактивні методи до зазначених етапів уроку математики слугували основою для розроблення комплексу вправ.

Інтерпретацію інтерактивних методів у вправи спрямовані на розвиток комунікативної компетентності можна переглянути в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Вправи на основі інтерактивних методів

Етап уроку математики	Інтерактивний метод	Вправа
Організація навчальної діяльності	«Мікрофон»	«Розкажи про свій настрій»
Мотивація навчальної діяльності	«Ток-шоу» «Ланцюжок»	«Цікаві питання» «Математичний потяг»
Актуалізація опорних знань	«Асоціативний куц» («Асоціативна квітка») «Коло ідей»	«Сонячні промінчики» «Дерево думок»
Формування нових знань	«Мозковий штурм» «Снігова куля» «Дебати» «Синтез думок»	«Активні думки» «Обмін питаннями»
Закріплення нових знань	«Конвеєр»	«Сходинки»
Рефлексія	«Незакінчене речення» «Сенкан»	«Доповни речення» «Римовані рядки»

Комплекс вправ з формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами навчання на уроках математики в 2 класі:

- на етапі організації навчальної діяльності доцільно застосовувати вправу «Розкажи про свій настрій»;

- на етапі мотивації навчальної діяльності доцільно застосовувати такі вправи як «Цікаві питання», «Математичний потяг»;

- на етапі актуалізації опорних знань доцільно використовувати вправи «Сонячні промінчики», «Дерево думок»;

- на етапі формування нових знань доцільно застосовувати так вправи як «Активні думки», «Обмін питаннями»;

- на етапі закріплення нових знань доцільно застосовувати вправу «Сходишки»;

- на етапі рефлексії доцільно застосовувати вправи «Доповни речення», «Римовані рядки».

Для обґрунтування вибору запропонованих нами вправ було розкрито зміст кожної вправи (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Зміст вправ

Назва	Зміст вправи
«Розкажи про свій настрій»	Побудова висловлювання про власний настрій за конструкцією «На початку уроку маю ...настрій, тому що...», «В мене зараз ...настрій. Він залежить від...», також побудова виразу за власною конструкцією. Для розвитку комунікативної компетентності на уроках математики пропонується порівняти настрої минулого дня з сьогоднішнім настроєм, називаючи дати, щоб розвивати вміння узгоджувати числівники, звертати увагу на відмінки при побудові висловлювань.
«Цікаві питання»	Обговорення ієрархічної послідовності питань, які наводять на зв'язок з життям теми уроку. Вправа залучає математичне мовлення, термінологію,

	комунікацію молодших школярів, мотивують до опанування навчальним матеріалом.
«Математичний потяг»	До запропонованого завдання молодші школярі вносять свої пропозиції в імітований вагон потягу — у таблицю, де представлений хід запропонованих варіантів розв'язку завдання/задачі/виразу.
«Сонячні промінчики»	На дошці закріплюють сонечко з певним поняттям/темою. Кожен здобувач добирає слова-асоціації або істинні висловлювання до даного поняття/теми.
«Дерево думок»	Кожен учень або кожна група виконує математичне завдання — дискутує в групах стосовно певного питання, а потім вносить свої пропозиції, ідеї, які записуються на дошці на місцях гілок дерева.
«Активні думки»	Спільне обговорення проблемного питання/завдання/ нового виду задач в якому кожен учасник висловлює власні умовиводи істинні та хибні висловлювання, припущення.
«Обмін питаннями»	Дискутування в групах/парах з постановкою зустрічних питань один одному до окресленої теми.
«Сходинки»	Підбірка послідовності усних завдань різного рівня складності, вирішення яких відбувається з наведенням схожих математичних прикладів.
«Доповни речення»	Підсумок математичної діяльності підводиться у вигляді речень, конструкції яких формують у молодших школярів комунікативні вміння та навички, залучають математичне мовлення.

«Римовані рядки»	Молодші школярі усно складають римовані рядки про враження на уроці. Можуть створити на власний розсуд, або за правилами складання «Сенкану».
------------------	---

Перевірка розробленого комплексу вправ потребує його тривалої реалізації в освітньому процесі на уроках математики. В нашій роботі пропонуємо реалізувати розроблений комплекс вправ з формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами навчання на уроках математики в експериментальному класі. Постійні спостереження за комунікативною діяльністю молодших школярів дозволять визначити динаміку їх рівнів сформованості комунікативної компетентності.

2.3. Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів

Визначені під час констатувального експерименту рівні сформованості комунікативною компетентністю в учнів двох других класів на основі зіставлення демонструють певну схожість (див.на рис.2.1).

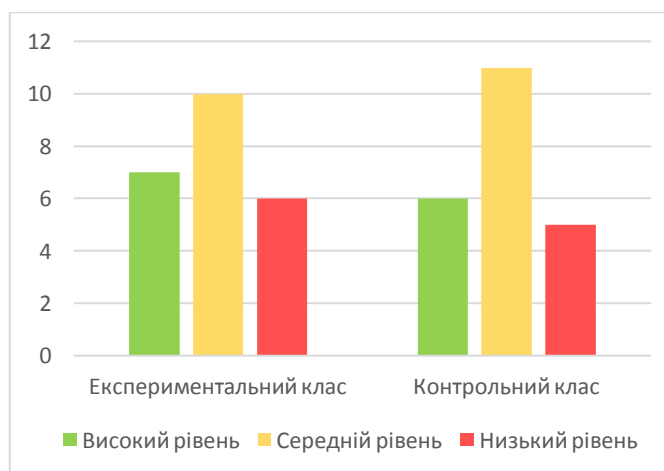

Рисунок 2.1 – Рівні сформованості комунікативної компетентності в досліджуваних контрольного та експериментального класів

З метою відслідковування динаміки рівнів сформованості комунікативної компетентності в досліджуваних двох других класів та для покращення результатів досліджуваних нами було розроблено комплекс вправ на основі яких відбувалася побудова уроків математики в експериментальному класі.

Контрольний експеримент нашого дослідження має на меті визначити та прослідкувати динаміку рівнів сформованості комунікативної компетентності в досліджуваних контрольного та експериментального класів на основі спостережень за проведеними уроками математики в експериментальному класі з використанням комплексу вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання, а в контрольному без використання розробленого комплексу.

Уроки за запропонованим комплексом вправ мають бути побудовані таким чином, щоб за влучного використання інтерактивних методів відбувалося підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності на уроках математики. Вони мають стимулювати учнів до комунікативної діяльності на уроках та розвивати математичне мовлення, вміння формувати істинні висловлювати, обґрунтовувати власні умовиводи, дискутувати, вести діалог.

Реалізація комплексу вправ відбувалася на уроках математики в експериментальному класі за визначеною послідовністю тем до яких були адаптовані вправи розробленого комплексу (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Теми та вправи досліджуваних уроків математики у 2 класу

Тема уроку математики	Вправи використані на уроці
Знайомимося зі складеною задачею.	На етапі мотивації навчальної діяльності доцільно - «Цікаві питання».
Шукаємо шлях	На етапі формування нових знань -

розв'язування складеної задачі	«Активні думки».
Ділимо складену задачу на прості	На етапі мотивації навчальної діяльності доцільно - «Математичний потяг». На етапі формування нових знань - «Обмін питаннями». На етапі рефлексії - «Доповни речення».
Досліджуємо складені задачі на знаходження різниці й суми	На етапі організації навчальної діяльності - «Розкажи про свій настрій». На етапі актуалізації опорних знань - «Сонячні промінчики». На етапі формування нових знань - «Активні думки».
Записуємо розв'язання задачі виразом	На етапі актуалізації опорних знань - «Дерево думок». На етапі закріплення нових знань - «Сходишки». На етапі рефлексії - «Доповни речення».
Розв'язуємо задачі двома способами	На етапі організації навчальної діяльності - «Розкажи про свій настрій». На етапі актуалізації опорних знань - «Дерево думок». На етапі рефлексії - «Римовані рядки».
Розв'язуємо задачі різними способами	На етапі мотивації навчальної діяльності доцільно - «Математичний потяг». На етапі актуалізації опорних знань - «Сонячні промінчики». На етапі закріплення - «Сходишки».
Виконуємо дії з	На етапі мотивації навчальної діяльності

величинами	доцільно - «Цікаві питання». На етапі формування нових знань - «Активні думки».
Досліджуємо задачі на знаходження різниці	На етапі актуалізації опорних знань - «Дерево думок». На етапі формування нових знань - «Обмін питаннями». На етапі рефлексії - «Доповни речення».

Спостереження за представленим переліком уроків математики в контрольному та експериментальному класах, дало можливість прослідкувати динаміку та з'ясувати вплив використання інтерактивних методів на становлення комунікативної компетентності молодшого школяра.

У процесі нашого спостереження ми дійшли таких висновків:

- під час використання інтерактивних методів, відбувається залучення більшості учнів до комунікативної діяльності;
- на основі використаних інтерактивних методів, які були представлені молодшим школярам у вигляді завдань та вправ, ми змогли прослідкувати активність, ініціативність, комунікативність учнів на уроці;
- під час мовленнєвої діяльності на уроках математики молодші школярі продемонстрували добрий рівень володіння математичною термінологією, змогли продемонструвати вміння будувати істинні висловлювання, вміння взаємодіяти в парах/групах, комунікувати одне з одним та вчителем;
- за час контрольного експерименту у 23 досліджуваних експериментального класу відслідковувалися зміни результатів,

спираючись на визначені критерії та показники. Так результатом контрольного експерименту є зміна співвідношення рівнів у досліджуваних експериментального класу, а саме у 8 учнів був визначений високий рівень сформованості, у 11 – середній, у 4 – низький. Результати констатувального та контрольного експериментів експериментального класу можна почавити в таблиці 2.8;

- у досліджуваних контрольного класу показники залишилися без змін.

Таблиця 2.8

Результати констатувального та контрольного експериментів експериментального класу

	Результати констатувального експерименту		Результати контрольного експерименту	
	Кількість учнів	Відсоток учнів	Кількість учнів	Відсоток учнів
Високий	7	30%	8	35%
Середній	10	44%	11	48%
Низький	6	26%	4	17%

Динаміку рівнів сформованості комунікативної компетентності експериментального класу у відсотковому співвідношенні можна побачити на рисунку 2.2.

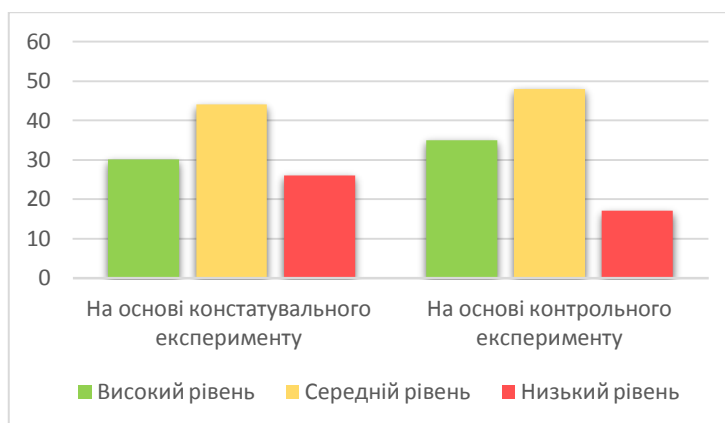

Рисунок 2.2 - Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності експериментального класу у відсотковому співвідношенні

Продемонстровані показники в експериментальному класі дозволяють відслідкувати позитивну динаміку:

- показник високого рівня підвищився, що свідчить про зростання кількості учнів, у яких визначено високий рівень сформованості комунікативної компетентності;
- показник середнього рівня теж підвищився, що свідчить про збільшення кількості учнів, у яких визначено середній рівень сформованості комунікативної компетентності;
- показник низького рівня зменшився, що теж є позитивним результатом, адже кількість учнів, у яких було визначено низький рівень сформованості комунікативної компетентності зменшилася.

Позитивна динаміка в експериментальному класі свідчить про покращення результатів, за рахунок використання комплексу вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами на уроках математики, це доводить що використання таких методів та комплексу вправ, розробленого за рахунок їх належного упорядкування, є ефективними.

Отже, проведений нами контрольний експеримент дав змогу прослідкувати динаміку впливу інтерактивних методів на формування комунікативної компетентності, визначити ефективність комплексу вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань нашої роботи ми дійшли таких висновків:

До першого завдання нами було визначено рівень розкриття понять «комунікація» та «комунікативна компетентність» в педагогічній літературі. Термін «комунікація» по-різному трактується науковцями, проте всі думки зводяться до такого представлення про поняття: комунікація - певна дія, яка базується на кодуванні почуттів, ідей, думок у вигляді повідомлень, які потім одержувач може отримати користуючись певним каналом (за допомогою мови, письмових повідомлень, інших способів зв'язку). Дане поняття стало підґрунтям у впровадженні на сучасному етапі розвитку, важливого для багатьох сфер поняття «комунікативна компетентність», становлення якого відбулося в результаті історичного, культурного та соціального розвитку суспільства. Завдяки розвитку суспільства у сфері встановлення нових вимог до існуючих напрямків руху особистісного розвитку поступово відбувалося виокремлення професійних та предметних компетентностей, які сформувалися на основі ключових компетентностей, до яких належить комунікативна компетентність. До розкриття змісту даного поняття долучалася значна кількість науковців. Проаналізувавши їх варіанти пояснень, ми виокремили таке збірне тлумачення: комунікативна компетентність — це об'єднане особистісне утворення, яке поєднує в собі теоретичну та практичну здатність особистості здійснювати

комунікації, використовувати під час спілкування знання мови, підтримувати взаємодії з оточуючими людьми, самореалізуватися в ситуаціях спілкування.

Відповідно до другого завдання нами було визначено критерії та показники сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів за якими можна охарактеризувати стан та визначити рівні сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів на уроках математики. Становлення показників та критеріїв відбувалося на основі аналізу літератури, опрацювання освітніх нормативних документів та вимог освітніх галузей, які розкривають ключові моменти розвитку мовленнєвої діяльності, взаємодії, спілкування, вікових особливостей учнів. На основі отриманої інформації, нами було сформовано перелік критеріїв та показників серед яких: комунікабельність, оволодіння математичним мовленням, взаємодія в парах або групах, використання логічних сполучників, побудова істинних висловлювань, формулювання математичних тверджень з врахуванням правильного відмінювання та узгодження числівників, а також правильного вживання відмінків тощо. Визначені критерії та показники слугували основою для становлення рівнів сформованості комунікативної компетентності молодших школярів на уроках математики, а саме: високого, середнього, низького, які були детально розкриті та описані. Визначені показники та критерії дозволили нам під час констатувального експерименту з'ясувати рівні сформованості комунікативної компетентності у досліджуваних.

Третім нашим завданням було обґрунтування впливу інтерактивних методів на формування комунікативної компетентності в молодших школярів. До вирішення цього завдання ми підійшли з різних сторін: спочатку опрацювали літературні джерела, щоб мати уявлення про теоретичну основу взаємозв'язку інтерактивних методів та комунікативної компетентності, а потім за допомогою констатувального

та контрольного експериментів змогли визначити вплив інтерактивних методів на формування комунікативної компетентності в молодших школярів. Опрацювання та вивчення інформації стосовно взаємозв'язку наштовхнуло нас на такий висновок, що інтерактивні методи навчання розраховані на участь всіх учнів незалежно від форми роботи чи то індивідуальна, чи групова або колективна у засвоєнні та закріпленні нових або вже відомих знань, за рахунок яких відбувається формування навичок плідного спілкування, а саме: уміння будувати діалог, орієнтуватися в ситуації спілкування, слухати і чути своїх співрозмовників, ставити запитання більшість з яких, розраховані на комунікацію, які тим самим позитивно впливають на розвиток та формування в молодших школярів комунікативної компетентності.

Відповідно до четвертого завдання нами було виділено педагогічні умови та розроблений комплекс вправ з формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами навчання під час уроків математики в початковій школі. Для розроблення комплексу вправ нами було опрацьовано інформацію стосовно характерних особливостей кожного етапу уроку математики в початковій школі. Проаналізувавши всі особливості етапів до яких ми вирішили підібрати доцільні для використання інтерактивні методи, ми звернулися до результатів констатувального експерименту та на основі врахування його результатів визначили який вид роботи доцільно буде використовувати на різних етапах з метою підвищення рівнів сформованості в молодших школярів комунікативної компетентності. Нам вдалося створити такий комплекс вправ детально його розкрити та описати а також впровадити на уроках математики в експериментальному класі з метою перевірки ефективності.

Останнім завданням нашої роботи була перевірка ефективності запропонованого комплексу вправ з формування комунікативної компетентності інтерактивними методами навчання. Перевірка нами

була організована таким чином: спочатку нами був проведений констатувальний експеримент на уроках математики у двох других класах, метою якого було визначення наявного рівня сформованості комунікативної компетентності у досліджуваних, потім ми розробили комплекс вправ, організували перелік уроків для експериментального класу на яких відбувалося впровадження комплексу. Уроки в контрольному класі відбувалися за тими самими темами але без використання інтерактивних методів. Результати дали змогу визначити динаміку рівнів сформованості комунікативної компетентності в молодших школярів. На основі порівняння результатів експериментів у двох класах, нами було помічено та описано позитивну динаміку в експериментальному класі за рахунок підвищення учнів з високим та середнім рівнем та зменшення кількості учнів з низьким рівнем. Показники контрольного класу залишилися без змін. Отже, нами було визначено позитивну динаміку за рахунок підвищення кількості досліджуваних з високим та середнім рівнями та зменшення кількості досліджуваних з низьким рівнем в експериментальному класі. Це підтверджує, що розроблений нами комплекс вправ виявився ефективним та доводить на практиці, що використання на уроках математики інтерактивних методів навчання позитивно впливає на розвиток комунікативної компетентності в молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н.М. Компетентність і компетенція у результатах початкової школи. *Початкова школа*. К. 2010. №9. С. 1-9.
2. Бірюк Л. Ретроспектива формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2015. Вип. 52. С. 7-13.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2015_52_3
3. Бовдир О.Б. Комунікативна компетентність студентів юридичних спеціальностей: зміст та структура. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. 2005. Вип. 135. С. 61–63.
4. Бойко А. М. Суб'єкт-суб'єктні відносини – теоретико-методичні основи підготовки й діяльності вчителя. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. Ч. I. Слов'янськ*. 2012. С. 3-17.
5. Волкова Н.П., Полторак В.А. Компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутнього соціального педагога. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 2 (8). С. 31–36.
6. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. Харків, 2001. No 3. С. 13–16.
7. Галіцина Л. Інтерактивні методи навчання. К., 2005. – 261 с.

8. Демченко Д. І. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів у фаховій підготовці: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Харк. Нац. Ун-т імені Г. С. Сковороди. Х., 2009. 185 с.
9. Державний стандарт початкової освіти (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688).
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
10. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: дис... канд. пед. наук: 13.00.04; АПН України. Інститут вищої освіти. К., 2006. 227 с.
11. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник К. : Академвидав, 2004. 352 с.
12. Енциклопедія освіти. Гол. ред. В. Г. Кремень. Київ, Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
13. Заброцький М.М. Комунікативна компетентність вчителя: екопсихологічний вимір. *Практична психологія та соціальна робота*. Одеса, 2009. № 6. С. 1 – 4.
14. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії :наук. метод. посібник. Київ, 2000. 312 с.
15. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. К. : Редакція загальнопедагогічних газет, 2005. – 128 с.
16. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / Авт. – упор. І.І.Дівакова. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 180 с.
17. Кацавець Р.С. Мова у професії юриста : підручник. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 304 с.
18. Князева, С. В. Структура професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців з правознавства
URL:http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_13/files/P1311_17.pdf
19. Корніяка О.М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення.

Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 8. С. 33 – 45.

20. Луначек В.Е. Компетентісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі. *Держава та суспільство*. 2008. С.155-162.

21. Пермінова С.О. Комунікативна компетентність менеджера в сучасній діловій взаємодії. Наукові праці Кіровоградського національного університету. Економічні науки. 2009. Вип. 16 (1). С. 30-35.

22. Перцева В.А. Мовна компетенція майбутнього юриста. Україна на шляху державотворення: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції. Київ, 2016. С. 263–264.

23. Петрик К. Ю. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів: дис. ... к. пед. н., спец. 13.00.04. Бердянськ. 2020. 255 с.

24. Петухова Т. С., Раєвська І. М. Діагностика рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачів 2 класу на уроках математики. Матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (7-8 листопада, 2023). Україна, Випуск 9, С. 57-59.

25. Петухова Т. С. Формування комунікативної компетентності в молодших школярів на уроках математики. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference: «New ways of creating scientific ideas for implementation» (September 18-20, 2023). Varna, Bulgaria. Pp. 162-164. URL: <https://eu-conf.com/ua/events/new-ways-of-creating-scientific-ideas-for-implementation>

26. Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі) : підручник. Харків. 2017. 175 с.

27. Пометун О. Інтерактивні методи та системи навчання. К.: Шк. Світ, 2007. – 112с.

28. Пометун О. І., Пироженко Л.В. Інтерактивні технології навчання : теорія і практика. К. : Либідь, 2002. 136 с.
29. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. 192 с.
30. Сергеева В. Педагогічна комунікативна взаємодія в системі «учитель – учні» та її виховна цінність в умовах спільної творчої діяльності. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2015.С. 57 – 63. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584448.pdf>.
31. Сікорська Л.Б. Зміст комунікативної компетентності працівників ОВС та її розвиток. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2011. №1. С. 106 – 119.
- 32.Скворцова С. О., О. В. Онопрієнко О. В. Урок-дослідження з математики у початковій школі. *Початкова школа*. 2015. № 12. С. 13–16.
33. Тимченко І.І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2001. 20 с.
- 34.Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас.
URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf>
- 35.Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас.
URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf>
36. Тупчій А. Професійна компетентність сучасного фахівця з бухгалтерського обліку. *Імідж сучасного педагога*. 2005. №1-2. С. 42-44.
37. Філь Г. В. Комунікативна компетентність керівника та її значення в управлінській діяльності. Екзистенційні та комунікативні питання

управління: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. Суми: Сумський держ. ун-т, 2014. Ч. 2. С. 114-117.

38. Хлістунова Н. В. Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. Ефективна економіка. Київ, 2016. No 1.

[URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27).

39. Woodruff C. What is meant by a competency? *Leadership and Organizational Development Journal*. 1993. P.14.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

